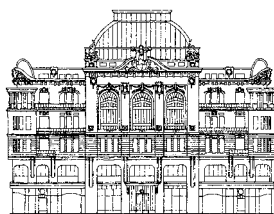

ЕКОНОМСКА КРИЗА: ПОРЕКЛО И ИСХОДИ

Зборник радова

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES
Economic Sciences Committee

ECONOMIC SCIENCES COLLECTION
Book XIV

ECONOMIC CRISIS: ORIGINS AND OUTCOMES

Proceedings
of the Conference
CRISIS: ORIGINS AND OUTCOMES
held at SASA on April 20, 2010

Accepted for Publication at the 10th Session of the Department of Social Sciences
of the Serbian Academy of Sciences and Arts, held on December 14th, 2010
after being reviewed by
Corresponding Member Časlav Očić, University Professors Oskar Kovač,
Mladen Kovačević,
Ljubomir Madžar, Blagoje Babić, Milovan Mitrović, Đorđe Popov and Rajko Bukvić

Editor
Academician
ČASLAV OCIC

BELGRADE
2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА
Одбор за економске науке

ЕКОНОМСКИ ЗБОРНИК
Књига XIV

ЕКОНОМСКА КРИЗА: ПОРЕКЛО И ИСХОДИ

Зборник радова
с научног скупа
КРИЗА: ПОРЕКЛО И ИСХОДИ
одржаног у САНУ 20. априла 2010. године

Примљено на 10. скупу Одељења друштвених наука
Српске академије наука и уметности 14. децембра 2010.
на основу реферата
дописног члана Часлава Оцића, универзитетских професора Оскара Ковача,
Млађена Ковачевића, Љубомира Маџара, Благоја Бабића,
Милована Митровића, Ђорђа Попова и Рајка Буквића

Уредник
академик
ЧАСЛАВ ОЦИЋ

БЕОГРАД
2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА
Одбор за економске науке

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES
Economic Sciences Committee

**ЕКОНОМСКА КРИЗА:
ПОРЕКЛО И ИСХОДИ**

**ECONOMIC CRISIS:
ORIGINS AND OUTCOMES**

Припрема
Љубица Танасковић

Layout
Ljubica Tanasković

Превод с енглеског
Александар Павић

English translation
Aleksandar Pavić

Штампа
Штампарија Издавачке фондације
Архиепископије београдско-карловачке
Краља Петра Првог 5, Београд

Printed by
Štamparija Izdavačke fondacije
Arhiepiskopije beogradsko-karlovačke
Kralja Petra Prvog 5, Belgrade

Тираж
200 примерака

Circulation
200 copies

©
САНУ, Београд, Србија

©
SASA, Belgrade, Serbia

САДРЖАЈ CONTENTS

ТЕШКА ЈЕ ПРАЗНА ТОРБА (УМЕСТО ПРЕДГОВОРА)

Часлав Оцић

1

УВОДНА ИЗЛАГАЊА

INTRODUCTORY LECTURES

ВЕЛИКА ЕКОНОМСКА КРИЗА
И ДРЖАВНА ИНТЕРВЕНЦИЈА
У МЕЂУРАТНОЈ ЈУГОСЛАВИЈИ
Смиљана Ђуровић

7

THE GREAT ECONOMIC CRISIS
AND STATE INTERVENTION
IN INTERWAR YUGOSLAVIA
Smiljana Đurović

ГЛАВНИ ИЗАЗОВ СВЕТСКОЈ
ПРИВРЕДИ: ИСЦРПЉИВАЊЕ
„ЕВРОПСКЕ ВРСТЕ РАЗВОЈА“
Благоје С. Бабић

27

THE MAIN CHALLENGE TO THE WORLD
ECONOMY: EXHAUSTION OF THE
„EUROPEAN TYPE OF DEVELOPMENT“
Blagoje S. Babić

ИСТОРИЈСКИ ОСВРТ

HISTORY

ПРВЕ ТРИ БАНКАРСКЕ КРИЗЕ
У СРБИЈИ ДО 1914.
Биљана Стојановић

51

THE FIRST THREE BANKING CRISES
IN SERBIA BEFORE 1914
Biljana Stojanović

ЕКОНОМСКА ПОЛИТИКА
И КОНЈУНКТУРА У ЈУГОСЛАВИЈИ,
1919–1925.
Бошко Мијатовић

71

ECONOMIC POLICY
AND MARKET CONDITIONS
IN YUGOSLAVIA, 1919–1925
Boško Mijatović

АГРАРНА КРИЗА
У СРБИЈИ, 1925–1935.
Момчило Исић

91

AGRARIAN CRISIS
IN SERBIA, 1925–1935
Momčilo Isić

МЕЂУРАТНЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ
У ЈУГОСЛОВЕНСКУ ИНДУСТРИЈУ

101

INTERWAR INVESTMENTS
IN YUGOSLAV INDUSTRY

И ХРВАТСКО-СЛОВЕНАЧКА ПРОПАГАНДА Слободан Вуковић	AND CROATIAN-SLOVENIAN PROPAGANDA Slobodan Vuković
ТЕОРИЈСКИ ОСВРТ	THEORY
ТЕОРИЈЕ КРИЗЕ – КРИЗА МОДЕРНИХ ТЕОРИЈА Александар Саша Гајић	115 CRISIS THEORIES – THE CRISIS OF MODERN THEORIES Aleksandar Saša Gajić
СВЕТСКА ФИНАНСИЈСКА КРИЗА Оскар Ковач	127 THE GLOBAL FINANCIAL CRISIS Oskar Kovač
МОГУЋИ УЗРОЧНИЦИ ГЛОБАЛНЕ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ Љубомир Маџар	141 CONUNDRUM OF THE PRIME MOVERS OF THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS Ljubomir Madžar
ЕКОНОМСКА КРИЗА: ПОУКЕ ЗА ЕКОНОМСКУ ТЕОРИЈУ И ПОЛИТИКУ Исидора Љумовић и Мирослав Н. Јовановић	159 ECONOMIC CRISIS: LESSONS FOR ECONOMIC THEORY AND POLICIES Isidora Ljumović and Miroslav N. Jovanović
ПАРАДИГМЕ ТУМАЧЕЊА И СТРАТЕГИЈЕ ИЗЛАСКА ИЗ КРИЗЕ 2008. Вера Вратуша	173 THE CRISIS OF 2008: PARADIGMS OF INTERPRETING AND STRATEGIES OF OVERCOMING Vera Vratuša
КРИЗА: НЕОЛИБЕРАЛНА ДИЈАГНОЗА – КЕЈНЗОВСКА ТЕРАПИЈА? Бранка Бујишић	193 CRISIS: NEOLIBERAL DIAGNOSIS – KEYNESIAN THERAPY? Branka Bujišić
СВЕТСКА ЕКОНОМСКА КРИЗА: ЈЕДНО ВИЂЕЊЕ Драгана Митровић	201 THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS: ANOTHER VIEW Dragana Mitrović
САВРЕМЕНА ЕКОНОМСКА КРИЗА: „АУСТРИЈСКО“ ОБЈАШЊЕЊЕ Божо Стојановић	217 THE CURRENT ECONOMIC CRISIS: THE “AUSTRIAN” EXPLANATION Božo Stojanović
ИСТОРИЈСКИ УСУД КАПИТАЛИЗМА: КРИЗА КАО ПОСЛЕДИЦА НЕКОНТРОЛИСАНОГ РАСТА Борис Н. Кршев	231 LE DESTIN HISTORIQUE DU CAPITALISME: LA CRISE EN RAISON D'UNE CROISSANCE INCONTRÔLÉE Boris Kršev

С В Е Т		W O R L D
КРИЗА И/ИЛИ НЕНАУЧЕНЕ ЛЕКЦИЈЕ? Ђорђе Попов	245	CRISIS OR AN (UN)LEARNED LESSON? Đorđe Popov
ПОРЕКЛО АКТУЕЛНЕ СВЕТСКЕ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ Хасиба Хрустић	259	ROOTS OF THE CURRENT GLOBAL ECONOMIC CRISIS Hasiba Hrustić
КРИЗА И КОНВЕРГЕНЦИЈА Живота Ђорђевић	275	CRISIS AND CONVERGENCE Života Đorđević
ФИНАНСИЈАЛИЗАЦИЈА КАО УЗРОЧНИК И МУЛТИПЛИКАТОР КРИЗЕ Рајко Буквић и Часлав Оцић	277	ФИНАНСИЈАЛИЗАЦИЈА КАК ИСТОЧНИК И МУЛТИПЛИКАТОР КРИЗИСА Райко Буквич и Часлав Оцич
НЕМОЋ МОНЕТАРНЕ ПОЛИТИКЕ У УСЛОВИМА СВЕТСКЕ ФИНАНСИЈСКЕ И ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ Ђорђе Ђукић	293	THE POWERLESSNESS OF MONETARY POLICY UNDER THE CONDITIONS OF THE GLOBAL FINANCIAL AND ECONOMIC CRISIS Đorđe Đukić
ГЕНЕЗА И ПОСЛЕДИЦЕ КРИЗЕ: ГЕОПОЛИТИЧКИ АСПЕКТ Драгомир Анђелковић	307	GENESIS AND CONSEQUENCES OF THE CRISIS: THE GEO-POLITICAL ASPECT Dragomir Anđelković
УЗРОЦИ ГЛОБАЛНЕ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ И ЊЕНЕ ГЕОПОЛИТИЧКЕ ПОСЛЕДИЦЕ Горан Николић	327	CAUSES OF THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS AND ITS GEOPOLITICAL CONSEQUENCES Goran Nikolić
ТРАНЗИЦИЈА И СРБИЈА		TRANSITION AND SERBIA
УЗРОЦИ ДУБОКЕ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ У СРБИЈИ Млађен Ковачевић	339	CAUSES OF THE DEEP ECONOMIC CRISIS IN SERBIA Mladen Kovačević
ЕФЕКТИ КРИЗА У СРБИЈИ Снежана Грк	363	EFFECTS OF THE SERBIAN CRISIS Snežana Grk

СВЕТСКОСИСТЕМСКИ АСПЕКТИ КРИЗЕ И СРБИЈА Слободан Антонић	379	WORLD-SYSTEMIC ASPECTS OF THE GLOBAL CRISIS AND SERBIA Slobodan Antić
АКТУЕЛНА СВЕТСКА ЕКОНОМСКА КРИЗА И ТРАНЗИЦИОНА РЕЦЕСИЈА: ИСКУСТВО СРБИЈЕ Властимир Вуковић	391	THE CURRENT GLOBAL ECONOMIC CRISIS AND THE TRANSITION RECESSION: SERBIA'S EXPERIENCE Vlastimir Vuković
ПОСЛЕДИЦЕ ПРОДАЈЕ ТЕЛЕКОМУНИКАЦИОНЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ Александра Смиљанић	405	THE SALE OF THE SERBIAN TELECOMMUNICATIONS INFRASTRUCTURE Aleksandra Smiljanić
СРПСКО ДРУШТВО: КРИЗА, СУКОБИ, РАЗАРАЊЕ И ОПОРАВАК Милован М. Митровић	421	SERBIAN SOCIETY: CRISIS, CONFLICTS, DEVASTATION AND RECOVERY Milovan M. Mitrović
НЕДОСТАЦИ СИСТЕМА КАО ПРЕТЕЖНИ ИЗАЗИВАЧ ГЛОБАЛНЕ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ (2007–2010) Маринко Бошњак	439	SYSTEMIC SHORTCOMINGS AS A PRIMARY CAUSE OF THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS (2007–2010) Marinko Bošnjak
ПОСЛЕДИЦЕ ЗАКЉУЧИВАЊА СПОРАЗУМА О СТАБИЛИЗАЦИЈИ И ПРИДРУЖИВАЊУ СРБИЈЕ ЕУ Дејан Мировић	451	CONSEQUENCES OF THE STABILIZATION AND ASSOCIATION AGREEMENT BETWEEN SERBIA AND THE EU Dejan Mirović
ЕКОНОМСКА КРИЗА И ГЛОБАЛИЗАЦИЈСКИ РИЗИЦИ У БАНКАРСКОМ СЕКТОРУ СРБИЈЕ И РЕГИОНА Бранко Урошевић	459	ECONOMIC CRISIS AND GLOBALIZATION RISKS FACING THE BANKING SECTOR OF SERBIA AND THE REGION Branko Urošević
ЕКОНОМИКА ПОСТСОЦИЈАЛИСТИЧКОГ ЗДРАВСТВА Здравко Шолак	469	ECONOMICS OF POST-SOCIALIST HEALTH CARE SYSTEM Zdravko Šolak

ТЕШКА ЈЕ ПРАЗНА ТОРБА (УМЕСТО ПРЕДГОВОРА)

ЧАСЛАВ ОЦИЋ

ШТА ЈЕ КРИЗА?

Загорски сељак Мика Брезовачки 1931:

Каква је та година деветстотридесетпрва! [...]

Такве још није било! [...]

Госпон биљежник – ... – јели ви знате, кај је то криза? [...]

Криза – ... – то вам је, кад ја својег јунца десет пута терам на сејем, а немрем га продати! ... То се зове, бумо рекли, криза! То је моја криза, али то бу и опћинска криза, јер ја небум могел платити својих, бумо рекли, дажбаина! ...

Славко Колар, *Ми смо за љравицу*, Загреб 1936; приповетка „Криза“.

Мајко, зашто је хладно у нашој соби? – Јер нема угљена, сине. – А зашто нема угљена? – Јер тата нема посла. – А зашто тата нема посла? – Јер има превише угљена.

Иван Дончевић, *Људи из Шушњаре*, Загреб 1933.

Да ли простодушна народска (данас је у моди да се каже: популистичка) дефиниција кризе као економске микро-макро *инконјуреције* (огромних социјалних, психолошких и моралних трошкова) коју загорски сељак Мика Б. предочава *јосјон биљежнику* 1931. (у јеку Велике кризе) има универзално значење? Које, дакле, важи и за СЕКУ 2008.

Да ли Мајчин опис *нарушавања равнојтеже кайиџала и рада* које резултира кризом хиперпродукције представља опште – *јарадоксолошко* – објашњење феномена?

Да ли је криза циклички *јроцес* („логика историје“ *на делу*) или „линеарни“ „диктат“ (*јројект*), тј. историјски инжењеринг, „практични идеализам“ куденхоф-калергијевског типа у коме ће после сламања традиционалних друштава, у постхуманој будућности киборзи заменити Мику Брезовачког и Мајку.

Која је природа најновије глобалне кризе? Да ли је она традиционални конјунктурни феномен или специфична дотад незабележена (готово уникатна) структурна појава?

Да ли је у питању само максимална, али ипак људска, *aurea sacra fames* (проклета пожуда за новцем) или много амбициозније претензије глобалних демијурга: стварање новог човека или – постчовека?

ТЕШКА ЈЕ ПРАЗНА ТОРБА

Та торба је рукопис зборника *Економска криза: порекло и исходи*. Последњих 6–7 година она је свом тежином притискала савест уредника овог зборника.

Почетком 2010. године у Кнез Михаиловој 35 – на иницијативу чланова Одбора за економске науке САНУ и чланова Друштва за привредну историју – др Смиљана Ђуровић, председница тог (тек основаног) Друштва, проф. др Благоје Бабић, Часлав Оцић, председник поменутог Одбора и научни саветник београдског Института за међународну политику и привреду, састали су се да усагласе нацрте образложења за разговора за округлим столом о светској економској кризи. Тада су не мали број економиста и већина политичара сматрали да је криза већ на издисају. Врло брзо, међутим, очекивања да ће та криза врло кратко трајати почела су да бледе: прва фаза оптимизма потопљена је таласом скепсе – криза се манифестовала као појава дугог трајања. Откуд сад тај (својеврсни) *neverendum*? На то су, поред осталог, требало да одговоре учесници расправе за округлим столом

на тему

ПОРЕКЛО И ИСХОД КРИЗА

Расправу је 20. априла 2010. године у САНУ организовао Одбор за економске науке САНУ у сарадњи с Друштвом за привредну историју у оквиру следећих тематских целина:

УВОДНА ИЗЛАГАЊА	СВЕТ
ИСТОРИЈСКИ ОСВРТ	КРИЗА, ТРАНЗИЦИЈА, СРБИЈА
ТЕОРИЈСКИ ОСВРТ	ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ

После расправе учесници су имали на располагању месец дана да зготове саопштења за зборник радова који је требало да се појави под истим називом као и априлски скуп. У међувремену, Европска академија економских наука и Европски центар за мир и развој УН подстакнути динамичном и корисном априлском расправом у САНУ одлучили су да у октобру 2010. организују округли сто на тему

ЕКОНОМСКА КРИЗА И ЕВРОПСКА РЕШЕЊА?

као својеврсни продужетак и допуну априлског скупа одржаног под кровом САНУ. Овај скуп је требало да скрене пажњу на могућа европска решења глобалне економске кризе. Модератор априлског скупа је замољен да сачини тезе за разговор на овом скупу. Он је (инкорпоришући и тезе с априлског скупа, пре свега, онај део чији је аутор био Благоје Бабић) крајем априла 2010. то и учинио:

Тезе за разјавор на тему
ЕКОНОМСКА КРИЗА И ЕВРОПСКА РЕШЕЊА?

ПОРЕКЛО И ПРИРОДА КРИЗА

Феноменологија кризе/а
Друштвена и економска димензија
Природа економских поремећаја: рецесија, криза, депресија, ...
Криза хиперпродукције или криза хиперпотрошње?
Кризе тржишне привреде или кризе капитализма?
Универзалне карактеристике – макрорегионалне специфичности?
„Транзиција“ и криза

ПОГЛЕД УНАЗАД

Хронологија криза (привредне кризе у 19. веку; привредна криза 1920–1921. године, Велика економска криза 1929–1933. године; криза стагфлације 1970-их година; енергетска криза 1974; финансијска криза у САД 1987. године и њен одраз на светску привреду; привредна криза у Јапану 1990-их година и поуке за економску политику; Светска криза 2007/8–...): сличности и разлике у узроцима, последицама и антикризним мерама. Спонтани и „плански“ (?) карактер криза.
Могу ли се данас извући неке поуке из ранијих кризних догађања?

ОБЈАШЊЕЊА КРИЗА – РАЗУМЕВАЊЕ ДАНАШЊЕ
СВЕТСКЕ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ

Теорије привредних циклуса (неокласична школа, кејнзовска школа, марксистичка школа, аустријска школа)
Кондратјевљева теорија дугих таласа
Геокономско виђење економске кризе

УПРАВЉАЊЕ КРИЗАМА

Мере текуће (националне или макрорегионалне) економске политике
Улога међународних финансијских институција и геокономских блокова у управљању кризом
Ривалство или сарадња: аутаркија или светска привреда?

ИСХОД(И) КРИЗА

Криза и промене економско-социјалне структуре становништва
Политичке (глобалне и макрорегионалне) импликације економске кризе
Криза и (не)дељивост безбедности
Криза и интеграциони процеси у Европи

ПОГЛЕД УНАПРЕД

Путеви и методи опоравка од кризе
 Временски хоризонт(и) опоравка: кратак, средњи и дуги рок (монетарна, фискална
 и развојна политика)
 Једно и јединствено глобално решење?
 Макрорегионална („блоковска“) комбинована решења?
 Субевропска и евроазијска решења
 Европска решења у поређењу с америчком антикризном политиком, руским
 антикризним програмом и кинеском стратегијом превазилажења кризе
 Могући (европски) сценарији изласка из кризе (Европа 2020)
 Институционалне реформе и излазак из кризе
 Социјални субјекти динамизације будућег привредног развоја – главни чиниоци
 изласка из кризе

С обзиром на то да се врло брзо показало да нема услова за организовање (међународног) октобарског скупа, модератор априлског скупа узео је слободу да свим учесницима тог скупа пошаље и тезе за планирани октобарски скуп, као својеврсни подсетник, али и путоказ, којим се унеколико проширују и разбоковавају првобитни оквири зборника зацртани горе наведеном шестоделном структуром априлског скупа. То је имало врло позитивно дејство тако да се до краја 2010. на столу уредника зборника нашло тридесетак – редигованих и рецензираних – квалитетних радова, спремних за прелом и штампу.

Тада нико није није могао ни да сања и да ће и зборник о кризи упасти у кризу – кризу објављивања. Покушало да завлада ледено доба постистине, па је и овај наш зборник био жртва замрзавања. Чекање на штампање зборника ипак се није претворило у *neverendum*, тако да су повољне климатске промене у 2018. створиле прилику да се овај сада већ временски научноистраживачки подухват – издржавши на најбољи могући начин пробу времена – публиковањем приведе крају.

Насупрот томе, изгледа да су слаби изгледи да за нашег живота видимо крај светске економске кризе. Криза је фактички постала перманентно (у сваком случају хаотично) стање на које се треба привикавати. Како? Одговор на ова и друга бројна „кризолошка“ питања могао би да пружи скуп који Одбор за економске науке САНУ планира да организује 2019. године под насловом

СВЕТСКА ЕКОНОМСКА КРИЗА: 10 ГОДИНА ПОСЛЕ

Ово је први позив за учешће на том скупу.

ИСТОРИЈСКИ УСУД КАПИТАЛИЗМА: КРИЗА КАО ПОСЛЕДИЦА НЕКОНТРОЛИСАНОГ РАСТА

БОРИС Н. КРШЕВ

Факултет за правне и пословне студије, Нови Сад, Србија

krsevboris@sbb.rs

САЖЕТАК: Рад анализира настанак и развој капитализма, када је још у његовим најранијим фазама уочено да се човек у циљу остварења што већег профита користи свим могућим средствима која су често у супротности с основним моралним начелима друштва. Постепено, та његову „глад” за новцем постаје неконтролисана и покреће ланац узрочно-последичних односа који се редовно завршавају кризама с несагледивим последицама. Нагли економски раст увек је еуфоричан, а прати га повећана потрошња и невероватни скокови цена робе на тржишту. У почетку се ствара привид благостања и потпуне контроле ситуације. Код најширих друштвених слојева улива се оптимизам у погледу будућности, а и чини се да је новац „бесплатан” и да су „добитници” они који га не размишљајући троше, односно да су „губитници” они који оклевају. Затим се редовно нешто догоди, нешто што доведе у питање читав систем који је до тада функционисао и манија прераста у панику. С нестанком поверења све почиње да се руши – све оно што се до тада еуфорично куповало, сада се још еуфоричније продаје. Историјско искуство је показало да је разорна моћ финансијских криза – које је произвео човек, много већа по њега самог од елементарних непогода – које је произвела природа.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: капитализам, криза, Фугери, „тулипоманија”, Џон Ло, Компанија за јужна мора, Волстрит

Бавити се привредном историјом, а посебно економским кризама, по свему судећи значи пронаћи *evergreen* тему која никада не излази из моде. Заправо, вечиту актуелност ова тема може да захвали самој природи капитала, коју је почетком тридесетих година прошлога века уочио и образложио Николај Кондрајев (1892–1938). Његова истраживања открила су да и капитал има свој „век трајања” – животни циклус у ком настаје, развија се, доживљава свој успон и након тога неизбежни пад. Постојање ових циклуса, који су по Кондрајеву и добили назив, указују нам на то да су кризе неминовне – у већој или мањој мери, у зависности од друштвених односа, прилика на тржишту, степена развијености и величине капитала, као и улоге човека у свему томе. Историјске анализе порекла криза показале су да је управо човек пресудни фактор и да од његове иницијативе, намера и жеља зависи све – па, на крају, и он сâм као биолошко биће [Braudel 1992: 86–88].

Уколико прихватимо чињеницу да је појава финансијског капитала условљена појавом реформације, онда се можемо сложити и с констатацијом да се ова врста капитала и хронолошки и географски јавила у првој половини 16. века у средишњој Немачкој, тачније у Аугсбургу, где се тамошње велетрговачке куће попут Фугера и Велсера претварају у прве професионалне банке [Živojinović 1985: 89–91]¹.

Успон ових породица није био брз – напротив, представљао је дугу фазу преласка феудалне у капиталску обичајност која се одвијала током 15. века. У том периоду ове породице успевају да пређу из занатлијског у трговачки staleж и да након кредитирања у роби прве почну с кредитирањем у новцу, тако да их с правом можемо сматрати родоначелницима модерног банкарства. Међутим, иако се у свом пословању доследно придржавају кодекса протестантске етике који је налагао самоконтролу, умереност и штедљивост – не толико у стицању, колико у располагању и трошењу новца, на крају ни оне ипак нису могле да се одупру његовој магнетској привлачности и утицају [Weber 1989: 60–66].

На врхунцу своје моћи и Фугери и Велсери покрећу ланац „сигурних инвестиција” кредитирајући ратне потхвате Максимилијана I, а након тога и долазак на власт Карла V и његовог сина Филипа II. За те услуге добијају бројне поседе и концесије – попут Канарских острва, Санта Доминга и Венецуеле, експлоатацију готово свих рудника соли, бакра, сребра и злата у земљама Хабсбурга и монополе у трговини с америчким потконтинентима. У јавности се створио утисак да су извори добре зараде непресушни и да је боље инвестирати у Фугере и Велсере и њихове пласмане него у сопствени обрт и трговину. Тако се створио ланац поверилачко-дужничких односа с неизвесним последицама.

У међувремену ратовање почиње узимати свој данак – све више је верност *тјерициоса*² зависила од плате, а да би задржали војску на окупу владари се изно-ва задужују обећавајући будући „ратни плен” за покриће новог задужења. Како ланац не би „пукао”, немачки банкари несвесно пристају на дубиозне пласмане дајући зајмотражиоцима нове кредите, иако су знали да им је и хипотекарно и концесионо обезбеђење све неизвесније. Тако су не само Фугери и Велсери, него и сви они који су њима поверили новац, своју судбину везали за „шпанску грану” Хабсбурга. А када је 1575. године Филип II прогласио банкротство, срушила се и читава кула од карата – пропаст једних изазвала је пропаст других и њихових поверилаца и прва велика финансијска криза била је на помолу.

После Фугера и Велсера, своје „банкарске радње” затварају и остали познати финансијери попут Паумгартнера, Нидхарта и Мајнлиха. Више никоме нису требале аугсбуршке менице и свако ко их је поседовао и до тада вредно

1 Веа између Јакоба Фугера (1478–1525) и реформаторског покрета вишеструко је испреплетена. Наиме, иако у почетку католик, позајмљује протестантима 30.000 дуката како би откупили од курије надбискупију у Мајнцу, за шта добија право на благајну од индулгенције како би намирио своја потраживања (иако је индулгенција била један од основних узрока за појаву реформације). На крају је и сам пришао лутеранима, но то није сметало његовим синовима да финансирају католичке владаре у борби против „протестантске јереси”.

2 *Tercio* (шпански: трећина) или *tercio español* (шпанска трећина) шпанске пешадијске јединице из времена када је хабзбуршка Шпанија доминира Европом.

чувао, сада их је у паници продавао. Све што се стекло за мање од једног века, нестало је као да никада није ни постојало [Kulischer 1957: 233–237]³.

Била је ово уједно и прва велика економска криза која је изменила ток историје, јер је за последицу имала револуцију у Низоземској, слом непобедиве армаде и појаву Енглеске као будуће светске велесиле. Истовремено, како је капитализам постајао светски процес и систем, тако су и његове кризе по свом обиму и последицама све више имале међународни карактер, јер су укључивале све већи број привредно развијенијих земаља – било истовремено, или на начин узрочно-последичног редоследа [Wallerstein 1986: 275–281].

Наредни век је обележила „тулипоманија” или невероватне (и необјашњиве) инвестиције у луковице лала у Холандији које су довеле до пада акција Источно-индијске компаније. Помаму за овим цветом изазвала је његова јединствена особина, а то је да се после неодређеног времена садње луковице, која даје увек једнобојни цвет, један изданак у некој генерацији доживи генетску модификацију и промени боју у пругасти цвет. Луковица тог изданка била је предмет маније и тражње која је владала у западној Европи током тридесетих година 17. века. Најтраженија је била луковица беле лале *Semper Augustus*, чијих дванаест пругастих изданака су власници љубоморно чували, све до 1634. када је холандски двор за њих понудио цену од 1.200 флорина по комаду (једна овца је у то време коштала 10 флорина). Сазнавши за то настаје права поама за луковицама лале како би се селекционисала она која ће дати пругасти цвет, а с њиме и огромно богатство. Сејало се где год се стигло, јер свако је очекивао да ће управо његова луковица дати јединствено лепу и скупоцену лалу. Луковица једне такве лале достигла је у лето 1636. тржишну вредност од невероватних 4.600 флорина. Обичним луковицама трговало се преко читаве године, што је подразумевало да је и њима цена непрекидно расла, а шта се купило – видело би се тек током летњих месеци када би се та луковица и засејала.

Манији куповине и сејања лале свуда и на сваком месту нико није могао да одоли. Луковицама се трговало попут деоница неке компаније. Грозница је трајала готово пуне три године, а тресла је не само Амстердам, него и Лондон и Париз. Како се у огромној већини случајева радило о „изневереним очекивањима”, до слома брзе долази фебруара 1637. када су изненада сви желели да продају, а нико да купи на стотине хиљада тона луковице. Стрмоглави пад цена за више од 90% изазвао је панику у свим слојевима друштва. На губитку су били сви, а само неколицина срећника – која се на време повукла и стала, успела је да из ове поаме изађе с добитком [Barzun 2003: 225].

Следећа велика криза догодила се почетком двадесетих година 18. века, када су поново привреде најразвијенијих европских држава биле уздрмане

3 Већ почетком педесетих година 16. века, Антон Фугер (1493–1560) је намеравао да „доконча послове пуштајући да се докрајче и сврше”, али се није могао одупрети притиску туђег новца који је банка примала на депозит. У једном писму из 1554. констатовао је само „да би требало ту велику господу већ да мине жеља за ратовима”. Али показало се да је моћ новца већа од моћи разума. Да се на време стало с кредитирањем и штета би била мања, овако је преко 12 милиона гулдена у злату отишло у неповрат, а од свег богатства Фугера, Велсера и других остали су само презадужени земљишни поседи.

услед пада акција Компаније Мисисипи и Компаније за Јужна мора и банкротства неколико великих банака као што су Banque Royale и Banque Générale. Куриозитет ове кризе за разлику од претходних, али и свих будућих криза, био је тај да ју је иницирао један човек – Џон Ло (1671–1729), син шкотског златара, својеврсни банкарски геније, али и коцкар и авантуриста.

Француска се након смрти Луја XIV налазила пред банкротством. Национални дуг се попео на 3,5 милијарде златних ливри, док је камата на њега износила колико и годишњи прорачун. На беспарицу су додатно утицали и привилеговани сталези, бојкот неколико покрајина да плаћа порезе, као и велике количине (кованог) новца која се током ратова изнела из земље. Као *deus ex machina* Ло износи 1715. план којим ће ковани новац (златнике и сребрњаке) заменити папирним.

Његова теорија је полазила од становишта да није важна врста новца која се употребљава, него да добро употребљен новац одржава и повећава трговину, а да добро вођена трговина одржава и повећава количину новца у оптицају. У овој својеврсној игри речи Ло је само преформулисао слоган под којим је пословала Амстердамска банка, а који гласи да „новац није вредност за коју се размењују робе, него вредност с којом се размењују робе”. Он заправо схвата новац као робу и отуда га не везује за племените метале, због њихове променљиве вредности које датирају још из времена „револуције цена”. Ло верује да би папирни новац који би рационално емитовале државне банке и који би био заложен (везан) за земљу (земљишни посед) имао већу стабилност него новац везан за злато. Преузимајући државни дуг на себе у целости, а у циљу стицања поверења у јавности, на сваком његовом папирном апоену гарантовало се да ће доносиоцу бити исплаћена противвредност у злату – у фиксном износу и по оној вредности новца која је важила у тренутку његовог штампања.

Када је убрзо то поверење и задобио, није ни размишљао о могућности навале власника банкнота у том правцу – иако је знао да је много више папирног новца издато (емисиона вредност била је у вези с величином и вредношћу обрадивог земљишта) него што су то биле банчине резерве у злату и сребру. Држећи се девизе „добра је банка она која не плаћа”, Ло је веровао да због добијеног поверења никоме неће пасти на памет да доведе у питање вредност папирног новца, а камоли да ће неке морати да плаћа за њега у племенитим кованицама.

А поверење је задобио захваљујући сталном кварењу дотадашњег кованог новца и одлуком регента да добије монопол на дуван, бродоградњу и на убирање пореза. Убрзо су његове банкноте потпуно истисле из употребе ковани новац, трговина је цветала, а депозити су расли из дана у дан. 1719. године оснива Компанију Мисисипи за насељавање колониста дуж ове највеће америчке реке (Њу Орлеанс, Луизијана), као и искључиво право на трговину с Индијом, Кином и Африком.

До тада невиђена величина ових операција потпуно је засенила јавност и јавља се манија за акцијама његове компаније. За мање од годину дана вредност акција се с номиналних 500 попела на 18.000 ливри. Позната је прича о грбавцу који је изнајмљивао своју грбу шпекулантима испред париске берзе, јер слобод-

них столова није било. Међутим, крајем јануара 1720. неколико разборитијих власника акција продали су их на берзи, инсистирајући при томе да им се примљене банкноте исплате у државним банкама у злату и сребру. Та вест је била довољна да поруши читав систем дужничко-поверилачких односа. Цене акција су почеле нагло да падају и људи су се у агонији тукли да их продају – готово исто онако колико су се некад у заносу тискали да их купе. До октобра све је било готово – ни од Компаније, а ни од банака није остало ништа, док је сам Ло морао да побегне из земље [Vilar 1990: 308–313].

Манија која је захватила Француску није могла а да не прође неопажено у Енглеској. И тамо ничу разноврзне компаније за све и свашта, али пресудну улогу за пренос кризе на острво одиграла је Компанија за Јужна мора, коју је исте 1719. године основао извесни Џон Блант, син лондонског обућара, а сада успешни предузетник. Копирајући Лоа, и он преузима национални дуг лобирајући у парламенту и влади, али и преко краљевих љубавница – да државни повериоци уместо годишњег анuitета приме акције његове компаније. Али за разлику од „Мисисипи мехура“, који није био превара, „мехур Јужног мора“ јесте. Наиме, Блант и његови инсајдери настојали су остварити профит на деоницама које су издали сами себи на темељу зајмова осигураних тим деоницама, док су поверење код јавности задобили ширећи гласине о пронађеним огромним количинама злата и сребра у Јужној Америци. Тако се за нешто мање од годину дана вредност његових акција удесетостручила, скочивши с номиналних 100 на 1.050 фунти.

У лето 1720. Блант доноси кобну одлуку по њега да се ослободи три конкурентске компаније, које су по истом принципу пословале. Захваљујући везама, успео је да код надлежних органа издејствује њихово затварање, што је довело до банкротства њихових акционара. Међутим, међу тим акционарима било је и његових деоничара, који сада, финансијски принуђени, продају акције Компаније за Јужна мора како би макар делимично надокнадили штету. И убрзо је уследила паника – безвредне акције нико није хтео да прими. Пропаст је била општа. Тек ће Роберт Волпол петнаест година касније успети да поврати поверење у британска акционарска друштва, берзе и банке [Kingston, Lambert 1982: 170–171]⁴.

Ни 19. век није био поштеђен кризних ситуација – а најпознатија је била свакако криза основних животних намирница из 1846. и „паника“ из 1847. започете лошим жетвама и падом тзв. железничких акција на острву. Британска влада држећи се принципа либерализма није предузимала ништа, тако да долази до социјалних немира и затварањем бројних банака и трговачких компанија. Ова криза се наредне године пренела у Француску, а затим и у Немачку, што је довело до револуционарних превирања у читавој Европи [Godšo 1987: 139–145].

4 Да се манији мало ко могао одупрети показује и случај Исака Њутна (1643–1727), који је помаму за акцијама *Компаније за Јужна мора* прокоментарисао реченицом „Могу прорачунати кретање небеских тела, али не и лудовање људи“. Био је власник 35 акција и продао их је „на време“ зарадивши стопостотни профит, добивши за њих 7.000 фунти. Али ни он није могао да се заустави и стане, него је наставио и даље да окушава срећу све док на крају није изгубио и својих 20.000 фунти.

Међутим, ни једна од наведених криза се не може поредити у погледу обима, јачине и последица с кризом с почетка тридесетих година 20. века, коју с правом многи називају Првом светском економском кризом.

Хронологија велике економске кризе из 1929. не представља непознаницу, премда се о њеним узроцима још увек расправља – како у економској, тако и у историјској науци. Сигурно је да су берзански слом у Америци и финансијски крах који је затим уследио, само манифестација много дубљих слабости које је носила завршна фаза либералног капитализма.

Крај треће деценије 20. века донео је невиђену хиперпродукцију у привреди Сједињених Држава. Новац се лако стицао на основу сталног скока цена, што се нарочито односило на акције и њихову вредност на берзама. Економија, заснована на Фишеровој квантитативној теорији новца, довела је дотле да се на берзама куповало све, једино је битно било да се акције продају у што краћем року и за што већу добит. Међутим, стопа повећања цена акција била је многоструко већа у односу на стопу раста новца у оптицају [Kindleberger 1986]. Просечно је пет милиона долара у акцијама мењало власнике у току само једног дана. Искривљена свест о могућности брзог и лаког богаћења довела је до праве јагме за акцијама. Рад на берзама постао је најunosнији посао. У току лета 1929. године нестало је сваке опрезности, тако да су од краја маја до краја августа цене акција скочиле за преко 70% [Kingston and Lambert 1982: 174–177]⁵.

Акције се, међутим, нису куповале за стварни новац, него краткорочним позајмицама код банака уз минимално обезбеђење таквих кредита. Половином октобра професор Ервин Фишер даје историјску изјаву: „Изгледа да су се високе цене акција усталиле... Очекујем да ће цене акција за пар месеци бити много веће него данас”. Тачан одговор зашто је само десет дана касније настало неповерење које је довело до слома берзе – нико не зна. Почело се са принудним продајама акција, да би се оне касније претвориле у паничне, по принципу „дај шта даш”. После слома берзи, на ред је дошао нагли пад цена производа, због чега фабрике смањују радну снагу, тако да се с осетним падом производње и огроман број економски активног становништва нашао на улици без посла [Butler 1934: 20–37]⁶.

Светска економска криза, започета спектакуларним падом хартија од вредности 25. октобра 1929. године (тај дан је назван „црни петак”) на њујоршкој берзи (Wall Street), имала је најпресуднији утицај на даљи ток историје. За само неколико дана 40.000 милиона долара у акцијама изгубило је своју вредност, а с пропашћу америчке берзе обустављени су и сви њени зајмови Европи.

5 О каквим се скоковима цена радило навешћемо пример за акције *Њујорк тајмса* (The New York Times): њихова номинална вредност износила је 25\$, током 1927. године просечна цена на берзи једне акције износила је 181\$, током 1928. просечно 245\$, почетком 1929. године 331\$, 3. септембра 469\$, 1. октобра 510\$, а половином новембра 224\$.

6 Незапосленост, као последица рецесије, кретала се у размерама које се више никад нису поновиле у историји – у периоду 1932–1933. процент незапосленог економски активног становништва износио је по земљама: Велика Британија 22%, Белгија 23%, Шведска 24%, САД 27%, Аустрија 29%, Норвешка 31%, Данска 32% и Немачка 44%.

Велики недостатак европског благостања насталог после споразума у Локарну, био је тај што је зависила од нестабилног напретка америчке привреде. Пошто су сви амерички кредити били искључиво краткорочни, њихово нагло повлачење имало је катастрофалне последице за европске кориснике. Без преко потребних средстава, европски дужници су убрзо престали да исплаћују ратне репарације и остала дуговања. На другој страни, Хуверова администрација је подижући увозне таксе онемогућила страним дужницима да их компензују путем повећаног извоза. Како су земље једна за другом тежиле да уравнотеже своје билансе кроз обустављање увоза, то је неизбежно довело до замирања светске трговине. Криза током 1930–1932. доприноси јачини депресије и добија карактер светске економске кризе.

Слом берзе и паника која је настала након тога открила је бројне махинације и злоупотребе службеног положаја до којих је долазило у време маније. Историјско искуство упућује на чињеницу да су бројне преваре биле само реакција на човеков незасит апетит за богаћењем. Најпознатија афера из овог времена свакако је „Понзијева афера“, која је добила име по бостонском банкар Карлосу Понзију, који је својим депонентима обећао да ће им плаћати камату и до 30% месечно, рачунајући на стални прилив средстава и стални раст акција. А када је све то престало, Понзи је завршио у затвору [Kindleberger and Alibert 2006: 34].

На финансијском плану, парализа емисионог тржишта довела је до потпуног поремећаја кредитног тржишта. Услед великог губитка који трпе банке (готово све инвестиције су биле „промашаји“), долази до тога да и оне не извршавају своје обавезе према депонентима, завршавајући у принудним стечајевима и банкротству. Поврх свега, опадањем привредне делатности смањивао се и национални доходак, што је проузроковало и смањење државних и јавних прихода. С овом каузалном везом нису били синхронизовани и јавни расходи, односно расходи се нису смањивали сразмерно и у исто време, те долази до појаве буџетског дефицит који проузрокује пад националног дохотка. Повезаност финансијског, индустријског и трговачког капитала резултирала је ланчаном реакцијом, те су после банкарских – на ред дошли стечајеви у индустрији и трговини [Sause 1972: 342–343]⁷.

Председник Херберт Хувер тражио је одговорност Европе за депресију у коју су запале Сједињене Државе, прихватајући само делимично сопствену одговорност за шпекулације на Волстриту. Он је посебно осудио прецењену енглеску фунту и везивање готово свих европских валута за злато, као и постојање ратних репарација које су довеле до слома немачке привреде [Hoover 1952: 61–62].

На другој страни океана, у Европи, догађаји изазвани крахом берзе на Волстриту, убрзо су проузроковали кризу новчаног и кредитног система – прво у Немачкој, Француској и Аустрији, а затим по систему ланчане реакције и у осталим државама.

7 Индекс индустријске производње је у САД у јуну 1929. износио 127, а пет месеци касније 99. За време економске кризе која је тада уследила под стечај отишло 9.096 банака и 28.285 предузећа.

У Немачкој се буџет за 1930. завршио дефицитом већим од милијарде марака, да би већ почетком наредне године била ликвидирана једна од највећих европских банка – Darmstädter und Nationalbank. Убрзо потом су почеле да престају с радом и друге банке, што је пак имало за последицу затварање фабрика, масовна отпуштања с посла и обуставе исплата зарада. Слична је ситуација била и у Француској где су банкротирале Banque Adam и Banque Oustric, као и у Аустрији где је под стечај отишао чувени Credit Anstalt [Vučo 1970: 348].

Како је Немачкој претила економска катастрофа, а с њоме и политичка криза, на молбу председника Хинденбурга, америчка администрација доноси јула 1931. одлуку о проглашењу мораторијума (обуставе плаћања) по свим међународним обавезама (укључујући ту и репарације). Годину дана касније, на конференцији у Лозани, чланице Антанте закључиле су да Немачка више није у стању да сервисира своје обавезе и да уместо свих преосталих дуговања уплати једнократно обештећење у износу од три милијарде марака. Овом уплатом скинуто је једно велико бreme у немачкој привреди, али је за последицу имало долазак нациста на власт. И Хитлер се појавио као *deus ex machina* нудећи сапоносна решења немачком народу за излазак из дубоке рецесије.

Друштво народа је током 1931. и 1932. године тражило излаз из новонастале ситуације. Поред Лозане, организују се конференције у Женеви, Берлину, Бечу и Лондону. Плод ових разговора представљало је оснивање релативно великог броја међународних банака и других финансијских организација за санацију привреде путем давања дугорочних кредита попут Међународног привредног института, Банке за међународне обрачуне и Међународне банке за пољопривреду које дугорочно гледано нису дале жељене резултате. У оквиру националних економија, владе европских земаља су на депресију покушале да одговоре дефлацијом и на тај начин очувају вредности валуте. Убрзо су уследиле рефлаторне мере – јавни радови, девалвација, преференцијални царински аранжмани или комбинација свих ових метода [Шећеров 1936: 194–195].

Тешко се могу објаснити разлози дужине и жестине трајања кризе и депресије, али влада опште уверење, да су стечајеви банака и пад међународне трговине – највише допринели томе. Све земље које су се нашле на њеном удару, нису имале развијену адекватну алтернативну монетарну и фискалну политику, како би макар мало ублажиле њене последице.

Узрок стечајева новчаних завода била је пре свега њихова велика бројност с релативно малим капиталом у односу на волумен банкарских послова. На другој страни, стечајеви малих банака су проузроковали губитак поверења јавности у остале, знатно веће и „преживеле” банке, што је довело до масовних повлачења депозита. То је приморало ове „здраве” банке да ограниче кредите привреди на најмању могућу меру, што доводи до затварања и онако малог броја активних привредних предузећа.

Систем федералних резерви (The Federal Reserve System), као централна/национална банка САД, није био у стању да финансијски прати ову ситуацију. Знајући да ниједан банкарски систем не може одједном издржати конверзију депозита у готов новац, гувернери по савезним државама уводе нерадне дане

за банке, јер је то био једини начин да се банке затворе и законски онемогуће исплате.

Већина солвентних банака је том приликом престала с радом, све до тренутка док Ф. Д. Рузвелт 4. марта 1933. није и званично ушао у Бели кућу. Дан пре тога, амерички Конгрес усваја његов *Програм мера ојшййеї привредної ойоравка земље*, познатијег под називом *Њу Дил* (New Deal), који се заснивао на државној интервенцији у привреди, интензивном инвестирању и јавним радовима. Нова монетарна политика донела је неколико закона по хитном поступку, међу којима се по свом значају истицао и Закон о банкама (Glass-Steagall act).

Главни задатак Рузвелтове администрације односио се на оспособљавање комерцијалног банкарства за нормалан рад. Први корак у томе био је објављивање тзв. банкарског празника, којим су истовремено затворене све банке у САД на недељу дана. Банка се могла поново отворити тек пошто се испитивањем утврдило да је то оправдано и да постоје економски разлози. Овај корак, пре свега, имао је за циљ да код јавности превазиђе психозу неповерења и панике. Након поновног отварања банке, јавност је могла бити сигурна да је држава са своје стране, дајући јој зелено светло за рад, дала све потребне гаранције о исправности пословања тог новчаног завода. Законом о банкама регулисан је промет злата – долар је напустио златно важење, а Систем федералних резерви је почео с кредитирањем привреде уз гаранције државних обвезница, услед чега је контрола кредитног пословања прешла у надлежност федералне администрације. Реформа банкарског система представљала је један од успешнијих делова Рузвелтовог програма, јер је трајно враћено поверење у финансијску и монетарну политику [Vučo 1975: 116–117].

Концепција Њу Дила у потпуности је била заснована на новој макроекономској теорији Џона Мајнарда Кејнза (1883–1946) изложеној у делима *Трактат о монетарној теорији* (1923) и *Расправи о новцу* (1930), у којима је упозоравао да се либерализам ближи крају и да је нужна појава државне интервенције у спречавању криза и могуће пропасти капитализма. Политика јевтиног новца (ниске каматне стопе) и пуне запослености, постају основни постулати кејнзовства – теорије коју прихватају све земље са развијеном тржишном економијом [Fridman 1973: 220–221].

Инвестиције у јавне радове су врло брзо постале главно средство, којим се уз државну интервенцију могла одржати – како равнотежа у привреди, тако и привредни развој у смислу пуне запослености. Електрификација и увођење телефона у домаћинства у Америци доживљавају прави бум, док су петрохемијска и аутомобилска индустрија, као и изградња аутопутева у сталној експанзији. Сличне рецепте примениће и државне привреде европских земаља, с том разликом да ће Енглеска прва изаћи из рецесије, јер је већ почетком 1932. Bank of England прва одлучила да напусти некорисну фикцију везивања фунте за злато [Mišić 1960: 7–8].

Мало је земаља изашло из депресије и кризе без већих унутрашњих промена. Издиференцирани путеви изласка били су засновани на етатистичко-демократским принципима и крајње десничарским – фашистичким моделима.

Појава нацизма у Немачкој стоји у директној вези са сломом берзе на Волстри-ту [Hobsbaum 2004: 83]. Криза светског капитализма, настала услед немоћи либерализма да контролише догађаје у економији изазване хиперпродукцијом, с предиспозицијама да доведе у питање и сам поредак, нужно је натерала владе високоразвијених земаља да преузму контролу у привреди, спрече нежељене токове и изврше консолидацију која ће им омогућити опстанак – сада у облику државног капитализма.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Живојиновић, Драгољуб (1985). *Усџон Европје 1450–1789*, Нови Сад: Матица српска.
- Шећеров, Славко (1936). *Проблеми светјске и наше привреге*, Београд: Геца Кон.
- Barzun, Jacques (2003). *Od osvita do dekadencije: 500 godina zapadne kulture: Od 1500. do danas*, Zagreb: Masmedia.
- Braudel, Fernand (1992). *Vrijeme svijeta: Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV do XVIII stoljeća*, Zagreb: August Cesarec.
- Butler, Harold (1934). *Svetski ekonomski i socijalni problemi: Izveštaj sa XVIII međunarodne konferencije rada održane marta 1934 u Ženevi*, Beograd: Centralni sekretarijat radničkih komora Jugoslavije.
- Fridman, Milton (1973). *Teorija novca i monetarna politika*, Beograd: Rad.
- Gođšo, Žak (1987). *Revolucije 1848*, Beograd: Nolit.
- Hobsbaum, Erik (2004). *Doba ekstrema: istorija kratkog dvadesetog veka 1914–1991*, Beograd: Dereta.
- Hoover, Herbert (1952). *The memoirs of Herbert Hoover III*, New York: Macmillan.
- Kindleberger, Charles i Robert Aliber (2006). *Najveće svjetske finansijske krize*, Zagreb: Poslovni dnevnik – Masmedia.
- Kindleberger, Charles (1986). *The World in Depression 1929–1939*, Berkeley: University of California Press.
- Kingston, Džeremi i Lambert, Dejvid (1982). *Velike svetske katastrofe i krize*, Beograd: Narodna knjiga – Vuk Karadžić.
- Kulischer, Josef (1957). *Opća ekonomska povijest srednjega i novoga vijeka*, II knjiga, Zagreb: Kultura.
- Mišić, Dimitrije (1960). *Investicije i privredni razvoj*, Beograd: Naučna knjiga.
- Sause, George (1972). *Novac, bankarstvo i ekonomska aktivnost*, Beograd: Naučna knjiga.
- Vilar, Pierre (1990). *Zlato i novac u povijesti*, Beograd: Nolit.
- Vučo, Nikola (1975). *Državna intervencija u privredi*, Beograd: Savremena administracija.
- Vučo, Nikola (1970). *Ekonomska istorija sveta*, Beograd: Ekonomski fakultet.
- Wallerstein, Immanuel (1986). *Suvremeni svjetski sistem*, Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost.
- Weber, Max (1989). *Protestantska etika i duh kapitalizma*, Sarajevo: Svjetlost.

LE DESTIN HISTORIQUE DU CAPITALISME:
LA CRISE EN RAISON D'UNE CROISSANCE INCONTRÔLÉE

BORIS KRŠEV

Legal and Business Studies Faculty, Novi Sad, Serbia
krsevboris@sbb.rs

RÉSUMÉ: L'article analyse l'émergence et le développement du capitalisme, quand il a été encore à ses débuts remarqué que l'homme afin de réaliser davantage de bénéfices en utilisant tous les moyens possibles, qui sont souvent en conflit avec les principes moraux fondamentaux de la société. Peu à peu, que sa „faim“ de l'argent devient incontrôlée et commence la chaîne de relations causales qui se terminent régulièrement avec la crise aux conséquences imprévisibles. La croissance économique soudaine est toujours euphorique, suivie par la consommation augmentée et le prix incroyable de marchandises sur le marché. Au début, il se crée une illusion de la prospérité et le plein contrôle de la situation. Dans les couches sociales les plus larges se fait de l'optimisme quant à l'avenir, et il semble que l'argent est „libre“ et que les „gagnants“ sont ceux qui dépensent sans réfléchir, en effet, des „perdants“ sont ceux qui sont réticents. Puis quelque chose se produit toujours, ce qui remet en question tout le système qui a fonctionné jusqu'à là et la manie se transforme en panique. C'est avec la disparition de la confiance que tout a commencé à s'effondrer – ce que a été acheté alors euphoriquement se vend maintenant encore plus euphoriquement. L'expérience historique a montré que la puissance destructrice de la crise financière-produite par l'homme est beaucoup plus grave pour lui que les catastrophes naturelles – produite par la nature.

MOTS CLÉS: capitalisme, crise, Fugger, tulipomanie, John Law, la South Sea Company, Wall Street